

EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE RĂZBOI HIBRID ÎN STRATEGIILE NAȚIONALE DE APĂRARE ALE ROMÂNIEI

THE EVOLUTION OF THE HYBRID WAR CONCEPT IN THE NATIONAL DEFENSE STRATEGIES OF ROMANIA

Drd. Ilie-Răsvan DUMITRU*

Dispariția caracterului hegemonic bipolar, procesul de globalizare, prezervarea unor statute hegemonice și apariția unor agresiuni de tip hibrid, pe fondul concurențial tensionat al piețelor și resurselor au fost factorii fundamentali care au produs mutații majore în mediul de securitate internațional, fapt ce a necesitat regândirea apărării naționale, pe baza noilor riscuri și amenințări la adresa statului. Modalitatea de concepere a strategiilor naționale de apărare și conținutul acestora au variat de la o perioadă la alta, în funcție de evenimentele internaționale, de crizele economice, de jocurile geopolitice, precum și de afilierea trecute și prezente la instituții și organizații regionale sau internaționale. Conceptul de război hibrid a fost introdus etapizat în strategiile de apărare, inițial acesta fiind asociat cu unele tipare mai cunoscute, precum agresiuni asimetrice, informaționale, terorism sau atacuri cibernetice, urmând ca, pe măsura diluării granițelor dintre pace și război, acesta să fie mai bine nuanțat, dezvoltat și argumentat.

The disappearance of the bipolar hegemonic character, the process of globalization, the preservation of some hegemonic statutes and the emergence of hybrid type aggressions against the tense competitive background of markets and resources were the key factors that led to major changes in the international security environment, fact that required the rethinking of defense national based on new risks and threats to the state. The way of designing national defense strategies and their content have varied from one period to another, depending on international events, economic crises, geopolitical games as well as past and present affiliations with regional or international institutions and organizations. The concept of hybrid war was introduced in stages in the defense strategies, initially being associated with some more well-known patterns such as asymmetric, informational aggression, terrorism or cyber attacks, following that as the boundaries between peace and war were diluted, it would be better nuanced, developed and argued.

Cuvinte-cheie: strategie; securitate; apărare; agresiune; război hibrid.

Keywords: strategy; security; defense; aggression; hybrid warfare.

Dispariția caracterului hegemonic bipolar și procesul de globalizare au fost factorii fundamentali care au produs primele mutații majore în mediul de securitate internațional, fapt ce a necesitat regândirea apărării naționale, pe baza noilor riscuri și amenințări la adresa statului. Dat fiind dinamismul domeniului de securitate și rapiditatea cu care harta echilibrului de putere dintre actorii globali se reconfigurează permanent, se constată incidența tot mai mare a amenințărilor transnaționale, care, din cauza oportunităților globalizării, au devenit mult mai periculoase, mai insidioase și mai volatile, acestea acționând la

scala întregului sistem și cu implicații dincolo de granițele unei țări, regiuni sau continent.

Deși securitatea globală părea, până de curând, că nu mai este amenințată de conflicte militare majore, caracteristica generală a mediului contemporan de securitate a fost una constant conflictuală, generată de prezervarea unor statute hegemonice, de transferurile de putere regională sau globală, dar și de accesul diferențiat și restricționat la resurse, de limitarea și mecanismele de distribuție inegală a acestora, de piețele de desfacere interconectate și interdependente, de dependențele energetice și de decalajele economice. Diferențele identitare de natură etnică, religioasă, culturală sau ideologică, precum și unele reminiscențe de factură istorică au contribuit și ele la alimentarea tensiunilor în anumite regiuni,

*Ministerul Finanțelor

e-mail: dumitrurasvan@yahoo.com

acolo unde jocurile de putere devin mai evidente și mai acute. Noile amenințări care ies din paradigma convenționalului, precum și caracterul transnațional al acestora determină ca securitatea contemporană să dobândească un puternic caracter holistic, depășind astfel granițele securității militare tradiționale prin cuprinderea unei mix de componente interconectate și interdependente ale activității sociale, economice, politice sau de mediu și tinzând către integralitatea acesteia.

Până la confiscarea subversivă a Crimei de către Federația Rusă în anul 2014, analiza comparativă a politicilor, a strategiilor sau a doctrinelor de securitate, precum și a bazei normative de operaționalizare a acestor politici, dar mai ales a schimbărilor în structura forțelor și sistemelor naționale de securitate ale statelor din Europa Centrală și de Est trăda niște sisteme democratice relativ naive în înțelegerea noului tip de război hibrid, fapt ce alimenta vulnerabilitățile de securitate. Această letargie, alimentată și de miopia strategică a unor state nu era decât o consecință a faptului că ele fie nu înțelegeau, fie nu aveau capacitatea sau nu erau lăsate să adopte măsuri eficiente pentru contracararea agresiunilor hibride (Chirleşean 2013). Cu siguranță că cel puțin statele din Europa de Est, inclusiv România, erau totuși familiarizate cu astfel de agresiuni, de altfel greu de decelat, acestea încă decontând costul de a fi considerate state învinse în urma Războiului Rece, într-un tip de confruntare opacă, din care nu se disting decât efectele economice sau sociale și care astfel nu se pot încadra în definițiile uzual acceptate ale războiului convențional. Realitatea ne arată că războaiele contemporane s-au „demasificat” și demilitarizat într-atât încât conflictele actuale s-au diluat într-un șir de evenimente care tind să se substituie fenomenelor naturale și activităților normale specifice globalizării, precum și efectelor declanșate de resetarea economică, generată inevitabil de industria 4.0.

Politica de securitate națională (strategia) reprezintă cadrul normativ în care sunt descrise modalitățile prin care un stat își asigură și garantează securitatea sa și a cetățenilor. Acesta se prezintă sub forma unui document de poziție, sistematizat, structurat, sintetizat, argumentat și accesibil, configurat sub forma unui plan, strategii, concept sau doctrină. Indiferent de modalitatea de denumire a acestui document strategic, în

conceperea lui, se pleacă de la identificarea elementelor esențiale identității unei națiuni: interesele și obiectivele principale ale acesteia pe termen lung; acțiunile prioritare de natură a conduce către obiectivele respective, precum și principiile care fundamentează acele acțiuni; amenințările și riscurile de natură a perturba șansele de atingere a acestor obiective, precum și principalele căi, mijloace, tehnici, direcții de acțiune, modalități și instrumente necesare diminuării efectelor acestora, corelate cu resursele avute la dispoziție sau posibil de mobilizat (Institutul „Ovidiu Șincai” 2006, 3).

Strategia Națională de Apărare a Țării (SNAȚ) face referire atât la prezent, cât și la viitor, pentru că definește interesele vitale ale națiunii, stabilind direcția de urmat și liniile de acțiune necesare pentru a face față potențialului tuturor amenințărilor prezente și viitoare, urmărind inclusiv gestionarea evoluțiilor favorabile ale măsurilor dispuse. Ca regulă generală, aceasta este ierarhic superioară altor politici de securitate, precum doctrina militară, strategia militară sau orice altă strategie economică, socială, de mediu etc. De altfel, acestea din urmă abordează securitatea națională doar prin prisma anumitor organisme sau probleme, acoperind doar o parte din ansamblul dimensiunilor securității. În ceea ce privește raportarea SNAȚ la Strategia de Securitate Națională (SSN), trebuie clarificat faptul că atât timp cât SSN acoperă toate dimensiunile securității (economică, politică, socială, militară și de mediu), diferența dintre cele două este dată doar de semantică. Astfel, în concordanță cu interpretarea lui Barry Buzan/Școala de la Copenhaga (Buzan, Wæver și Wilde 1998, 22), prin introducerea celor cinci dimensiuni ale securității naționale, se formalizează o înțelegere mult mai cuprinzătoare a acestui concept (Dima 2019). În acest sens, putem aminti că, din cauza lipsei unor clarificări, o strategie anterioară celei din 2008 a fost respinsă de Parlament tocmai pe motivul titulaturii acesteia – *Strategia de Securitate*, fiind invocat, în acest sens, art. 65 alin. 2 lit. f din Constituția României (Parlamentul României 2003), care preciza că Parlamentul aprobă *Strategia Națională de Apărare*.

Până la declanșarea sângerosului conflict militar ruso-georgian din 2008, respectiv invazia/diversiunea *omuleșilor verzi* de factură rusă, desfășurați în Crimeea în 2014, implementarea conceptului de război hibrid în doctrinele militare ale acestor state din sud-estul Europei rămăsese la

stadiul abstract, conceptul nefiind pe deplin asimilat și integrat în strategiile lor de apărare, decât cel mult tangențial prin includerea unor elemente care depășeau vizibil sfera convenționalului. De altfel, conceptul de strategie de securitate a evoluat în timp de la abordarea clasică (clausewitziană), în care sistemul de securitate se baza pe forța militară, din cauza amenințărilor care erau preponderent militare, la conceptul modern, de factură americană, în care securitatea este caracterizată de multidimensionalitate, interconectivitate, interdependență și globalizare.

Maniera de dezvoltare a SNAȚ și conținutul acesteia au variat de la o perioadă la alta, în funcție de evenimentele internaționale, de jocurile geopolitice, precum și de afilierea trecute și prezente la instituții și organizații regionale sau internaționale. De altfel, în conceperea acesteia, România a urmat exemplul statelor occidentale, dezvoltând în timp, inițial, mai superficial, dar odată cu maturizarea aparatului administrativ, mai ferm documentul propriu de securitate națională. Astfel, analiza evoluției modului de elaborare a acesteia urmărește îndeaproape stadiile de maturitate a politicii de securitate, care s-a dezvoltat etapizat, suficient încât să genereze un complex de documente fundamentale, pe baza cărora, ulterior, să se configureze strategia națională. În acest sens, pe măsură ce mediul de securitate s-a complicat și amenințările s-au diversificat, instituțiile statului s-au maturizat treptat, devenind mult mai proactive, generându-și astfel o serie de documente specifice, ca reacție și protecție la aceste schimbări¹.

Elementele principale care au influențat direct modul de concepere a SSN din 2006, rămasă la stadiul de proiect și asimilată în întregime în SNAȚ din 2008, au fost obținerea statutului de membru NATO, precum și procesul de integrare în Uniunea Europeană, direcțiile principale trasate fiind îndreptate în direcția securizării frontierei estice, conform standardelor UE, și întărirea rolului activ al României în spațiul extins al Mării

¹ Astfel, precursorii Strategiei Naționale de Apărare a României (2010) au fost: Legea siguranței naționale a României nr. 51/1991; Legea apărării naționale a României nr.45/1994; Strategia de securitate națională a României, 2001; Strategia militară a României, 2002, 2004; Legea planificării apărării naționale a României nr. 473/2004; Carta Albă a Securității și Apărării Naționale, 2004; Strategia de securitate națională a României, 1999; Strategia de Securitate Națională a României (2007).

Negre. Astfel, în efortul de susținere a politicii de vecinătate a UE, pe dimensiunea estică, sudică sau în Balcanii de Vest, statul român își asuma, prin SNAȚ, aprofundarea percepției de către statele membre ale UE relativ la riscurile emergente din aceste regiuni, precum și la consolidarea relației de complementaritate și coordonare strategică între NATO și UE în plan regional și global (Serviciul Român de Informații, fără an). Această strategie se considera a fi „*un proiect național realist, îndrăzneț și pragmatic*” care răspunde nevoii și obligației de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, valorilor și intereselor naționale vitale, ca baze ale existenței statului român (Afăs 2006). În preambulul acesteia, este scoasă în evidență poziția favorabilă a României, conferită de calitatea de membru al NATO și UE, vis-à-vis de accelerarea dezvoltării economice și sociale și de contribuția la menținerea securității regionale și globale. Deși nu face referire strict la tendințele hibride ale noilor conflicte, acest concept nefiind încă dezvoltat nici măcar în documentele strategice ale marilor jucători de pe scena politică globală, totuși strategia face referire la *amenințări noi, asimetrice, de natură militară sau nonmilitară, inclusiv cele care se manifestă sub forma agresiunilor informatice sau informaționale* și care pun în pericol securitatea națională. Aceste amenințări la adresa securității naționale gravitau în jurul terorismului internațional, conflictelor înghețate și criminalității transnaționale, elemente care, tangențial, ating și spectrul agresiunilor de factură hibridă. De altfel, lipsa de originalitate, determinată de faptul că toate cele patru amenințări detaliate în Strategie se regăsesc și în Strategia Europeană de Securitate, adoptată de UE în 2003, trădează mimetismul și lipsa personalității proprii a decidenților români (Consiliul Uniunii Europene 2009), care în loc să inoveze sau să adapteze nevoilor României respectiva strategie, identificând amenințările, riscurile și vulnerabilitățile specifice arealului țării, au preferat pur și simplu să copieze, compilând teorii și documente occidentale. Astfel, prin lipsa de originalitate, SSN din 2006, respectiv SNAȚ din 2008 devin un simplu act de mimesis, fără substanța și conținutul realității autohtone, un simplu *must have* necesar de „*a da bine*” în fața partenerilor din Alianță.

Dacă SSN, adoptată de Consiliul Suprem de Apărare a Țării, la 17 aprilie 2006, dar rămasă în

stadiul de proiect până la publicarea SNAȚ din 2008, conținea doar câteva elemente disparate în ceea ce privește agresiunile nonconvenționale, *Strategia Națională de Apărare a României din anul 2010* a avut o abordare mai aplicată asupra fenomenului agresiunilor nonconvenționale. Acest fapt s-a datorat efectelor evenimentelor regionale și globale care au marcat sfârșitul anilor '90² și începutul anilor 2000³ și care au condus la schimbarea paradigmei clausewitziene asupra războaielor, introducând treptat în doctrina acestora conceptul de război hibrid. La nivel declarativ, SNAȚ 2010 „...reflectă un echilibru între riscurile, amenințările și vulnerabilitățile clasice și cele neconvenționale” (Consiliul Suprem de Apărare a Țării 2010), având un pronunțat caracter multidimensional, care viza simultan dimensiunile militară, politică, economică, socială și ecologică și care își propunea gestionarea integrată a securității prin promovarea ideii de comunitate de securitate. Ca vulnerabilitate, era identificat în mod simplist și relativ stângaci „fenomenul campaniilor de presă la comandă, cu scopul de a denigra instituții ale statului, prin răspândirea de informații false despre activitatea acestora; presiunile exercitate de trusturi de presă asupra deciziei politice” (Consiliul Suprem de Apărare a Țării 2010), în locul conceptului generic de agresiuni informaționale, care nu fusese încă asimilat.

Potrivit acesteia (Consiliul Suprem de Apărare a Țării 2010), principalele vulnerabilități identificate erau diminuarea capacității de aplicare a legii de către unele instituții ale statului, capacitatea administrativă redusă la nivel central și local, politizarea excesivă a unor instituții la toate nivelele, dezechilibrele bugetare, cauzate de decizii politice greșite, lipsa unui mecanism coerent de previziune, planificare și control care să susțină gestionarea bugetului, corupția, evaziunea fiscală, contrabanda și fenomenele specifice economiei subterane. Principalele riscuri și amenințări la

² Aceasta a fost marcată de conflictele din Balcani care s-au încheiat cu dezintegrarea Iugoslaviei și crearea de noi state independente (Serbia și Muntenegru în 2006, Kosovo în 2008 – spațiul fostei Iugoslavii).

³ A fost reprezentată de atacurile teroriste, din 11 septembrie 2001, de pe teritoriul SUA și, mai apoi, de atentatele din Europa, de la Madrid (11 martie 2004) și din Londra (7 iulie 2005). Aceste atacuri au constituit factorii principali care au determinat apariția unor răspunsuri adecvate din partea factorilor decizionali europeni.

adresa statului priveau terorismul, riscurile generate de radicalizarea religioasă, terorismul cibernetic, propaganda în mediul virtual, proliferarea armelor de distrugere în masă sau dezvoltarea programelor de rachete balistice. Nu au fost uitate nici riscurile legate de criminalitatea organizată, de traficul de droguri, de spionaj și de alte acțiuni ostile ale serviciilor de informații. Deși cu doar doi ani înainte se derulase conflictul ruso-georgian, nu regăsim decât un singur aliniat, la Capitolul 6.1, care identifică un risc legat de menținerea unui nivel ridicat de instabilitate și insecuritate în zona Mării Negre. Din cuprinsul acestuia, putem observa cu greu aluzii la instrumentarul hibrid utilizat de actori statali sau nonstatali, poate cel mai clar definite fiind riscurile de natură energetică, fenomenul terorist și *preocupările unor actori nonstatali, orientate spre influențarea actului decizional, inclusiv a deciziei politice*, în defavoarea statului.

Modul simplist în care sunt enumerate riscurile și vulnerabilitățile statului, formulările teoretice goale de conținut și lipsa unei profunzimi care să analizeze în amănunt problemele sistemice și riscurile geopolitice trădau o relativă imaturitate sau o incapacitate a structurilor statului de a înțelege tiparul noilor tipuri de agresiuni hibride de factură economică, socială, de mediu sau politică, ce nu se mai poartă la granițe, ci în sânul celui agresat, prin disimularea agresorului ostil în partener, asociat, aliat sau activist de mediu. Această incapacitate de înțelegere instituțională a noilor tipuri de agresiuni era o consecință a stării impardonabile de relaxare a statului prin instaurarea unei comodități specifice unui stat aflat sub o umbrelă nouă de protecție, asigurată de o alianță militară puternică (NATO). Ceea ce factorii de decizie politică nu au înțeles la momentul elaborării strategiei și nici ulterior este faptul că agresiunile hibride ascund identitatea reală a actorului ostil, instrumentarul hibrid fiind utilizat de terți și disimulat astfel încât acțiunile acestora să copieze cadrul natural al derulării unor evenimente, ale căror efecte destabilizează sau aduc prejudicii statului. Anonimitatea agresorului și subversivitatea acțiunilor acestuia determină ca, în fața războiului hibrid, statul să se descurce singur prin instituțiile sale, lipsa instrumentarului militar și a unei declarații de război privându-l pe acesta de o măsură reactivă din partea NATO.

Însă, odată cu publicarea *Strategiei Naționale de Apărare a Țării pentru perioada 2015-2019*

(Administrația Prezidențială 2015-2019), se poate observa totuși un salt înainte în modul în care este concepută, chiar dacă și aceasta, similar predecesoarelor ei, este plină de lacune, generalități, ezitări, dificultăți în cuprindere sau formulări complicate, caracterizându-se printr-o lipsă de viziune, pe alocuri cu o acută lipsă de profunzime. Ca element de noutate, în SNAȚ 2015-2019 regăsim pentru prima dată necesitatea promovării unui concept de securitate națională extinsă, fundamentat pe democrația constituțională și pe respectul dintre stat și cetățeni. În acest document strategic, guvernul român, mult timp precaut cu privire la influența militară și la politica rusă malignă, deși nu identifică în mod expres Federația Rusă ca actor ostil, nici la capitolul de riscuri și nici la amenințări, subliniază totuși necesitatea de a garanta „*caracterul național, suveranitatea și independența*” cetățenilor și de a proteja democrația și statul de drept. La art. 55 din SNAȚ, se face apel indirect la problematica rusă, printre amenințările enumerate făcându-se referire la „*acțiunile destabilizatoare din vecinătatea estică, care generează provocări majore pentru securitatea spațiului euroatlantic*”. La riscuri, exprimarea este și mai opacă, menționându-se „*instabilitatea regională care limitează capacitatea României de promovare a intereselor strategice, cu precădere a celor privind susținerea parcursului european al Republicii Moldova*”. Nu este clar însă dacă reținerea de a individualiza Federația Rusă ca stat agresor care își manifestă caracterul ostil în vecinătatea frontierei de est a NATO ținea de o anumită precauție diplomatică, datorată în special reminiscentelor istorice transcendente în timp, care au condamnat geografic România să rămână permanent servantă într-o societate marginală, proiectată la extremitățile Occidentului și Orientului. Indiferent care au fost reticențele, confiscarea subversivă a Crimeii, prin utilizarea unui arsenal hibrid ingenios și insidios, cu doar un an înainte de publicarea SNAȚ, obliga instituțiile statului să actualizeze riscurile și amenințările la adresa acestuia prin corelarea lor cu noile tendințe distopice, manifestate de Federația Rusă.

Documentul menționează ca interese principale „*necesitatea de a susține garanțiile NATO de apărare colectivă*”, precum și „*consolidarea și integrarea UE*”. În absența unei influențe economice sau culturale rusești, în special datorită

lipsei evidente a unei minorități ruse semnificative în țară, aceste interese strategice ale statului român pot ajuta la garantarea unui sprijin robust românesc pentru extinderea prezenței militare a SUA și NATO în regiunea Mării Negre, precum și a capacității statului de a combate amenințările hibride.

Strategia 2015-2019 analizează interesele statului privind asigurarea securității și stabilității naționale, văzută din perspectiva următoarelor domenii: *apărare* – înțeleasă în dubla calitate normativă, de apărare națională și de apărare colectivă; *ordine publică*; *activitate de informații, contrainformații și securitate*; *educație*; *sănătate*; *economic*; *energetic*; *financiar*; *mediu*; *infrastructuri critice*. Aceasta este gândită totuși pe o abordare integratoare și multidimensională, în care dimensiunea de apărare se îmbină și se echilibrează reciproc cu o serie de alte dimensiuni, precum: ordine publică; activitatea de informații, contrainformații și securitate; diplomație; managementul situațiilor de criză; educație, sănătate și demografie. Necesitatea extinderii conceptului de securitate națională este motivată de necesitatea asigurării convergenței cu principiile europene de securitate, dezvoltate în Strategia de Securitate Europeană și în Strategia de Securitate Internă a Uniunii Europene, iar obiectivul național de securitate vizează dezvoltarea capacităților de combatere a amenințărilor asimetrice, admitându-se „*...dificultatea de a delimita riscurile și amenințările de tip clasic de cele asimetrice și hibride*.” (Administrația Prezidențială 2015-2019, 11, pct.29) De remarcat sinceritatea cu care se recunoaște faptul că reacția interinstituțională, în situații de criză, este afectată de precaritatea resurselor și de incoerență în gestionarea diverselor tipuri de riscuri. Această vulnerabilitate devine și mai importantă, dacă ne referim la capacitatea de interoperabilitate redusă a diverselor instituții ale statului care ar trebui să acționeze unitar și sinergic, în cazul unor amenințări asimetrice și de tip hibrid.

Celelalte vulnerabilități ale României în fața agresiunilor de tip hibrid sunt și ele numeroase: *absorbția fondurilor europene, utilizarea banului public, energie, infrastructură critică, agricultură, protecția mediului, justiție, sănătate, educație și cercetare științifică, polarizarea socială, capacitatea administrației centrale și locale de a implementa politicile publice naționale și europene, corupția, gradul de sărăcie, declinul*

demografic, migrația forței de muncă specializate, disparitățile socioeconomice dintre regiuni și județe, fragilitatea spiritului și solidarității civice. Cu toate acestea, se acceptă ca principale direcții de acțiune dezvoltarea capacităților necesare reacționării în cazul unor amenințări asimetrice și de tip hibrid, identificarea și contracararea acțiunilor asimetrice de tip hibrid, dar și dezvoltarea culturii de securitate (Administrația Prezidențială 2015-2019, 18). Deși obiectivul și direcția de acțiune referitoare la războiul hibrid sunt corect formulate, *Capitolul III – Amenințări, Riscuri și Vulnerabilități* nu conține acest concept, ceea ce accentuează lipsa de corelare a SNAȚ cu realitățile geopolitice, îndeosebi cu situația tensionată din regiunea Mării Negre, dacă ar fi să ținem cont de conflictele înghețate (Transnistria, Abhazia, Osetia sau Nagorno-Karabah) sau cu cele două conflicte armate care au avut loc în această regiune (ruso-georgian din 2008, ruso-ucrainean din 2014), până la publicarea acesteia. Mai mult chiar, SNAȚ pare a pune toată greutatea privind contracararea amenințărilor de tip neconvențional sau hibrid pe structurile de informații, contrainformații și securitate și, într-o măsură prea mică, pe structura apărării, fără a avea viziunea unui sistem care să integreze viabil, flexibil, eficient și coerent toate structurile specializate ale instituțiilor de forță din țară. Acest aspect scoate în evidență faptul că termenul de război hibrid sau doar conceptul de hibrid nu era nici la această perioadă pe deplin înțeles, chiar dacă manifestările de forță ale Federației Ruse în Ucraina, de până în 2014, s-au bazat în exclusivitate pe instrumentarul hibrid.

Este important să avem în vedere faptul că SNAȚ 2015-2019 trebuie corelată cu alte două documente de referință cu caracter specific, respectiv Strategia Militară a României și Carta Albă a Apărării. Astfel, documentul programatic pentru dezvoltarea Armatei României, în sensul contracarării operațiilor de tip hibrid, este *Strategia Militară a României*. În cadrul dispozițiilor sale, se afirmă fără echivoc: „*Caracteristica cea mai pregnantă a mediului militar actual este războiul hibrid, adoptat de anumiți actori statali*”, ca direcție de acțiune fiind specificată „...*adaptarea structurală a Armatei României pentru asigurarea unei forțe întrunite, având capacitățile necesare ducerii eficiente, împreună cu celelalte instituții cu responsabilități în domeniul apărării, atât a*

războiului tradițional, cât și a celui neconvențional, hibrid” (Guvernul României 2016). Direcțiile de realizare a unei transformări durabile a organismului militar susțin explicit dezvoltarea conceptului de contracarare a războiului hibrid, dezvoltarea și modernizarea bazei materiale de instrucție specifice sau revitalizarea conceptuală, normativă și curriculară a sistemului de învățământ militar. Cu toate acestea, atunci când se vorbește despre structura C2, despre organizarea structurii de forțe, despre dezvoltarea capacităților militare și politicile de personal, despre interoperabilitate, înzestrare și asigurarea infrastructurii necesare contracarării războiului hibrid, domeniile acestea nu se regăsesc ca măsuri în niciuna dintre cele trei etape de prioritizare ale reformării Armatei României pe sistem occidental și adaptată cerințelor NATO.

Ultimul document major care face referire la riscurile și amenințările de tip neconvențional sau hibrid, dar nu cel din urmă, este *Carta Albă a Apărării*, care prezintă viziunea Ministerului Apărării Naționale asupra consolidării capacității operaționale a Armatei României și dezvoltării capacităților necesare îndeplinirii misiunilor încredințate, rezultate în urma desfășurării procesului de revizuire strategică a apărării pe termen scurt. Aceasta cuprinde perioada 2015-2019, precum și orientările pe termen mediu până în anul 2027. Carta Albă a Apărării formulează ambițios că „*Armata României trebuie să fie în măsură (...) să planifice și să conducă o operație de apărare pe teritoriul național pentru contracararea acțiunilor agresive convenționale, neconvenționale și/sau hibride, cu folosirea, în mod integrat, a tuturor instrumentelor naționale de putere, până la intervenția forțelor principale Aliate*” (Ministerul Apărării Naționale 2017, 34). Totuși, pasajul citat nu cuprinde și modalitățile în care Armata României ar răspunde, în urma unor agresiuni hibride economice, cibernetice, informaționale sau de mediu. Lipsa de substanță a recomandărilor din documentul strategic trădează lipsa de înțelegere a fenomenului hibrid, în ansamblul său, respectiv acceptarea ideii că cel puțin agresiunile hibride nu implică neapărat o componentă militară care să necesite un răspuns adecvat din partea armatei. Mai mult, în capitolul privind riscurile și amenințările (Ministerul Apărării Naționale 2017, 14) se face mențiunea că acestea se înscriu deopotrivă în spectrul convențional și

neconvențional, fără însă a enumera, decât eventual tangențial⁴, agresiunile hibride care ar putea profita de riscurile și vulnerabilitățile statului. Cartea albă enumeră însă existența unui mix de componente neconvenționale și convenționale, iar ca soluție inovatoare pentru contracararea lor, se propune implementarea modelului interinstituțional de asigurare a securității naționale, dar și dezvoltarea de capacități specifice, încă din timp de pace, precum sistemele de supraveghere și avertizare timpurie, marile unități și unități de operații psihologice, sau a structurilor de apărare cibernetice.

În termenii analizei cantitative, este de remarcat totuși că termenul *hybrid*, apare în textul Strategiei Militare a României, de 15 ori, față de doar 3 ori, în Carta Albă a Apărării, ceea ce pare a fi pe cât de simplist, pe atât de supralicitat și conformist.

Din analiza SNAȚ 2015-2019 și din Carta Albă a Apărării 2017, se poate trage concluzia că între susținerea teoretică a conceptului de agresiune hibridă și asigurarea capacităților necesare contracarării lor, există o reală necorelare, datorată, în principal, unei neînțelegeri complete a fenomenului de război hibrid, precum și a modului lacunar de abordare a acestuia prin depășirea paradigmei militare circumscrise conflictelor. Faptul că nu sunt nici măcar enumerate riscurile legate de securitatea energetică, de vulnerabilități ale infrastructurilor critice, de slăbiciunile administrației publice sau de orice altă natură, care pot reprezenta breșe de securitate prin care un actor ostil poate penetra sistemul, apelând la tehnici și instrumente hibride, reflectă superficialitatea și lipsa de profunzime, alimentate de optimismul că, dacă România este membră a NATO, este apărată de orice agresiune, lansată de orice actor ostil. În acest mod de abordare a problematicii, se remarcă vulnerabilitatea majoră a momentului, iar în lipsa alocărilor bugetare pentru achiziții sau investiții, nu s-ar putea face decât, eventual, o eficientizare a funcționalității capacităților existente, oricum insuficiente și ineficiente, dacă le raportăm la războaiele moderne. Vulnerabilitățile generate de lipsa revizuirii cadrului legislativ din domeniul securității naționale, învechit și plin de confuzii terminologice, chiar dacă erau o prevedere minoră

⁴ Sunt menționate atacurile cibernetice, potențialul de utilizare a mijloacelor biologice, chimice sau radiologice, precum și terorismul, fără însă a le încadra în categoria instrumentarului hibrid.

în SNAȚ⁵, s-au regăsit chiar în timpul pandemiei atunci când a fost necesar să se instituie starea de alertă. Astfel, din cauza faptului că majoritatea dezideratelor din strategie au rămas doar la statutul de simple aspirații, se poate concluziona că reziliența sporită a instituțiilor statului s-a rezumat sau s-a concretizat doar într-o rezistență sporită a acestora la schimbare, la eficientizare și modernizare.

Strategia Națională de Apărare a Țării 2020-2024 (Administrația Prezidențială 2020) reprezintă un *upgrade* în materie de strategii, fiind superioară anteriorilor prin eliminarea cu succes a neclarităților din cuprinsul acestora, ceea ce nu poate decât să demonstreze nivelul de maturitate pe care l-au atins instituțiile statului, precum și o ușoară influență și inspirație occidentală (și NATO) în modul de concepere a acesteia. Totuși, ar fi prematur să ne pronunțăm cu privire la efectele acesteia asupra instituțiilor strategice ale statului, deoarece ne aflăm încă la jumătatea perioadei de implementare a ei. Acest document strategic reflectă fără echivoc nivelul gândirii românești de azi în materie strategică, fiind conceput într-un mod adecvat, echilibrat, coerent, pe fond, comprehensiv și cumpănit, fără sincope și pe deplin consensual. SNAȚ 2020-2024 scoate în evidență profesionalismul și activitatea integrată, exercitată de mai mulți specialiști din ansamblul instituțiilor care au putut să își aducă contribuția la conceperea acesteia, mecanismul epistemologic al construcției teoretice din spatele documentului fiind unul extrem de clar și coerent.

În primul rând, încă din introducere, este menționat „*comportamentul agresiv al Federației Ruse, acțiunile de militarizare a regiunii Mării Negre și de tip hibrid desfășurate de acest stat, ce au ca scop menținerea unui climat tensionat și de insecuritate în zona apropiată țării noastre*”, fapt ce aduce, ca noutate, identificarea unui potențial stat ostil, ale cărui acțiuni militare, dar și hibride

⁵ Considerații Finale, pct. 83 din SNAȚ 2015-2020: „O condiție necesară pentru operaționalizarea Strategiei o reprezintă revizuirea cadrului legislativ în domeniul securității naționale, care să țină cont, pe lângă deficiențele relevate în timp, de noile amenințări și de nevoia de respectare a drepturilor și libertăților civile. În vederea atingerii obiectivelor și realizării direcțiilor de acțiune asumate prin prezenta Strategie, instituțiile cu responsabilități în domeniile respective vor elabora strategiile, programele și planurile sectoriale de activitate subsecvente”.

gravitează în jurul regiunii extinse a Mării Negre. De asemenea, SNAȚ reiterează încrederea pe care o are statul atât în forțele proprii, cât și în aliați, precum și garanțiile de securitate, asigurate de parteneriatul cu NATO și de cel strategic cu SUA. Strategia utilizează termeni de mare profunzime, precum *continuitate* și *stabilitate*, care exprimă siguranța și predictibilitatea în capacitatea de a asigura securitatea flancului de est a NATO și a frontierei UE. Alți termeni, precum *flexibilitate*, *reziliență* și *adaptare* demonstrează, cel puțin teoretic, capacitatea statului de a face față fenomenelor extreme sau neprevăzute, care au puterea de a destabiliza statul, precum impactul pandemiei de coronavirus cu care se confruntă întreaga omenire.

SNAȚ 2020-2024 are la bază conceptul de securitate extins, fundamentat pe cele cinci componente ale securității: politic, economic, militar, social și de mediu; trei elemente fundamentale de securizat: statul, societatea și cetățenii; noile componente ale amenințărilor specifice războaielor moderne: infrastructură critică, cibernetică, energetică și terorismul care le înglobează pe toate acestea; și nu în ultimul rând, dar de mare însemnătate, amenințările asimetrice și hibride. În cuprinsul acesteia, este evident faptul că parteneriatul strategic cu SUA, apartenența la NATO și UE sunt reconfirmate ca piloni ai politicii externe și de securitate. SNAȚ pentru 2020-2024 implică o abordare nouă, propunând un management al problematicii de securitate națională, cu accent pe gestionarea integrată a riscurilor, amenințărilor și vulnerabilităților. Acest tip de abordare a SNAȚ este tributară schimbării de paradigmă de la nivel global care ține cont de evoluțiile din regiunea extinsă a Mării Negre, de deteriorarea relațiilor dintre NATO și Federația Rusă, de proliferarea terorismului, de amenințările hibride și cibernetică, dar și de alte tipuri de provocări. Prin modul în care a fost gândită, România are oportunitatea de a-și consolida postura strategică la nivel euroatlantic și rolul de vector de stabilitate și de furnizor de securitate națională în regiunea Mării Negre. SNAȚ așază cetățeanul în centrul acțiunilor instituțiilor care garantează securitatea națională, o formă de garantare a posturii de prim beneficiar al constructului instituțional, axându-se pe protecția drepturilor omului, pe statul de drept și pe siguranța populației.

Structura strategiei este intuitivă, coerentă, cuprinzătoare și sistematică, urmând pașii obligatorii de concepere a unui astfel de document. Acesta pleacă de la elementele fundamentale care definesc România ca stat, parcurgând descrierea angajamentelor și a garanțiilor pe cei trei piloni (apartenența la NATO, UE și parteneriatul strategic cu SUA), pronunțarea obiectivelor majore ale statului (prosperitate, securitate, identitate, demnitate, statul de drept și drepturile omului, valori, principii, interese), evaluarea mediului de securitate, amenințări, riscuri, vulnerabilități și direcții de acțiune. În cadrul amenințărilor, sunt menționate criza economică, cauzată de pandemie, consolidarea potențialului militar în vecinătatea României, volatilitatea stării de securitate regionale, precum și tipare ale agresiunilor hibride: acțiuni ostile de influență în spațiul public, atacurile cibernetice, distorsiuni pe piețele energetice, interferențe și preluări străine ostile ale unor operatori economici de interes național.

Un punct de interes actual este raportarea la Federația Rusă și la acțiunile sale, textul documentului actual fiind unul echilibrat, dar la obiect, poate cel mai clar formulat din istoria strategiilor naționale de apărare. Fără a fi definit direct și în clar drept inamic, adversar, actor statal ostil sau amenințare în tot și toate, natura de posibil agresor al Federației Ruse este evidențiată prin divergențele sale cu NATO, din care România face parte. Este scoasă în evidență consolidarea posturii ofensive și caracterul agresiv al Rusiei, cu impact asupra posibilității de escaladare a tensiunilor existente în regiunea Mării Negre.

Raportat însă la războiul hibrid, în Strategie nu se regăsesc elemente care să identifice riscurile și vulnerabilitățile statului, raportate la tiparele noilor tipuri de agresiuni, în special cele care fac parte din arsenalul hibrid al Federației Ruse, inclusiv identificarea breșelor și modalităților prin care aceasta poate penetra instituțiile statului în vederea subminării încrederii partenerilor în capacitatea de susținere a obligațiilor asumate de România, sau prin care poate crea dezechilibre economice, frământări sociale, destabilizări ale piețelor energetice și distorsionări economice. Deși conceptul hibrid se regăsește pe tot parcursul strategiei, acesta capătă frecvent caracter de generalitate, fără să fie aplicat strict pe caracterul specific al societății noastre. De altfel, gestionarea integrată

a riscurilor, amenințărilor și vulnerabilităților, menționată în ultimele trei ediții ale Strategiei, rămâne un deziderat dificil de asumat și de atins de instituțiile statului, chiar dacă un sistem integrat de management al crizelor constituie un instrument eficient și puternic de contracarare a agresiunilor hibride, care pot interfera, la un moment dat, cu o astfel de criză economică, energetică, financiară sau pandemică. Prin parcurgerea acestora, se remarcă faptul că nicio strategie nu a urmat ciclul firesc necesar în elaborarea corectă și aplicată a lor, prin transpunerea obiectivelor naționale în strategii sectoriale, planificarea strategică multianuală, identificarea modalităților de punere în practică a acestor obiective, implementarea și evaluarea rezultatelor. Deși teoretic cuprinzătoare, nicio strategie nu a urmărit modul de implementare a obiectivelor asumate de cele anterioare acestora, rezumându-se la a enumera, într-o modalitate totuși din ce în ce mai complexă și detaliată, riscurile și amenințările la adresa statului, fără însă a cuantifica măsurile dispuse de instituțiile statului, trasate prin strategii, în vederea diminuării acestora.

Concluzii

Prin statutul conferit de calitatea de membru al NATO, România este preocupată permanent de asigurarea securității pe flancul de est al NATO, în regiunea Mării Negre. Pentru a anticipa, a diminua sau contracara un eventual conflict de tip hibrid, sub toate aspectele sale (din punct de vedere doctrinar, instituțional, al capacităților și al resursei umane), România trebuie să concentreze efortul tuturor ministerelor și agențiilor guvernamentale, în sensul de a acoperi în întregime domeniile în care se poate manifesta orice agresiune, inclusiv cea de tip hibrid. Întărirea aparatului administrativ, profesionalizarea și eliminarea corupției, inclusiv asanarea morală a clasei politice sunt elemente esențiale în devoalarea instrumentelor și în combaterea agresiunilor hibride, lansate de diverși actori ostili. Transnaționalitatea și ubicuitatea amenințărilor ieșite din cadrul tradițional impun cooperarea internațională imediată și urgentă pentru a face față acestora, evidențiindu-se automat și nevoia de interoperabilitate. De altfel, nu este posibil ca aceste obiective să fie atinse în afara unei abordări integratoare a sectorului de securitate și mai ales fără adâncirea reformei din cadrul acestuia. Trebuie înțeles că, cel puțin pentru România, agresiunile hibride nu urmăresc

cucerirea statului sau a unor teritorii din acesta, ci alterarea deciziei politice și a actului administrativ, diminuarea capacităților de răspuns la crize, mărirea dependențelor și înstrăinarea resurselor naționale, sabotarea dezvoltării infrastructurii sau a capacităților necesare de răspuns la agresiunile de acest gen, precum și slăbirea încrederii partenerilor în capacitatea statului de a face față obligațiilor asumate.

Într-un război de tip hibrid, eficacitatea capacităților militare poate fi redusă la zero, atât timp cât agresiunile incluse în acest tipar se manifestă prin vectori și domenii care nu au legătură cu tehnica și cu arta militară, în special prin lipsa oricărui instrument militar care să susțină agresiunile. Această stare de fapt determină ca nicio acțiune ostilă, chiar și dovedită, să nu poate activa o reacție din partea NATO, indiferent dacă aceasta are potențialul de a aduce atingere siguranței naționale. Securitatea națională nu mai poate fi asigurată la nivel național în mod eficient, tocmai din cauza caracterului transnațional al amenințărilor, fiind necesar un răspuns de anvergură internațională împotriva acestora. În acest sens, pentru protejarea statului de eventuale atacuri sau agresiuni hibride, instituțiile de forță ale acestuia trebuie să colaboreze îndeaproape, prin prisma unei viziuni armonizate, într-un sistem care să integreze viabil, flexibil, eficient și coerent toate structurile specializate ale lor. Schimburile de informații în timp real trebuie centralizate, analizate, sincronizate și procesate sinergic într-un centru de comandă specializat, organizat ca sistem integrat de management al crizelor, în vederea anticipării, diminuării și contracarării agresiunilor actorilor ostili în toate domeniile de risc ale statului, respectiv, economic, de mediu, politic, social sau militar.

Armata României, ca pilon de bază în asigurarea și garantarea păcii și securității naționale, este singura abilitată și îndreptățită să coordoneze acest centru de comandă, în strânsă legătură cu partenerii și aliații militari, validând astfel și caracterul ostil al agresiunilor de factură hibridă. În acest sens, efortul se va concentra la nivelul politic al deciziei, deoarece, mai întâi, politicile de securitate națională sunt cele care se preocupă de managementul capacităților necesare apărării naționale, în sensul definirii structurii de forțe și a misiunilor, al pregătirii lor pentru dislocare și angajare în luptă, al asigurării

sustenabilității acestora, conturându-se abia apoi strategiile de securitate și cele de apărare. Politicile de securitate trebuie implementate astfel încât să fie avut în vedere faptul că, din punct de vedere diacronic, se manifestă următoarele tendințe în dezvoltarea domeniilor nonconvenționale: de la simplu la complex; de la acțiunea autonomă la lucrul în mediu întrunit; de la militar spre nonmilitar; de la convențional spre nonconvențional; de la primordialitatea structurii forțelor la primordialitatea efectelor obținute; de la mijloace cinetice la mijloace noncinetice și de la efecte letale la efecte nonletale.

Deși la nivel strategic, prin intermediul Strategiei Naționale de Apărare (SNAȚ), sunt identificate vulnerabilitățile și riscurile asimetrice/hibride, de natură militară și nonmilitară, inclusiv cele care se manifestă sub forma agresiunilor teroriste, psihologice, economice, sociale, informaționale sau cibernetice, cel puțin până la publicarea SNAȚ 2020-2024, România a avut dificultăți în privința dezvoltării mecanismelor instituționale, inclusiv la nivel militar, care să pună în practică politici și strategii de contracarare a acestor tipuri de agresiuni. Practic, deși a introdus conceptul și a nuanțat, mai mult sau mai puțin voalat, riscurile emergente, generate de agresiunile hibride, în strategiile de până în 2020, lipsa unor măsuri care să cristalizeze dezideratele propuse trădează incapacitatea factorilor de decizie, în special a celor politici, de a înțelege că NATO nu apără statul de acțiunile ostile hibride și nedecarate ale unor actori statali sau nonstatali. Această întârziere poate fi justificată prin lipsa alocării de resurse suficiente necesare implementării unor măsuri orientate în vederea întăririi aparatului administrativ, inclusiv prin digitalizarea acestuia și prin accesul la tehnologie avansată, ceea ce a condus inerent și la o accentuare a deprecierei actului public prin prisma deprofesionalizării administrației, dar și la o diluare a competenței, dedicației și responsabilității oamenilor politici.

Aceste neajunsuri au generat breșe de securitate care pot permite inclusiv acțiunea disimulată și *eficientă* a unor actori ostili, îndreptată împotriva intereselor strategice ale statului român. Cu siguranță că agresiunile subversive ale acestora pot fi stimulate și de factori precum vulnerabilitatea instituțională, alimentată de mediocritate, dezinteres, birocrăție sau corupție. Aceste slăbiciuni sistemice pot fi considerate o consecință a aceluiași dezinteres al factorilor de decizie, dar incluse în spectrul hibridului, se pot încadra și în alt scenariu al subminării intenționate și insistente a țesutului social și administrativ prin pervertirea valorilor identitare ale statului.

Un exemplu sugestiv, în acest sens, îl poate reprezenta faptul că, deși în toate strategiile se face referire la riscurile de dependență energetică și la vulnerabilitățile statului în acest domeniu, singura măsură dispusă de instituțiile statului în vederea eliminării acestei dependențe de gazul rusesc a fost doar închiderea capacităților industriale pentru diminuarea consumului (ceea ce a generat dependențe față de produsele derivate din acestea, de exemplu, îngrășăminte chimice), și nu mărirea capacităților de producție, concomitent cu o diversificare a surselor energetice din *state prietenoase*, fapt ce confirmă eșecul strategiilor de apărare elaborate până în 2020, cu șanse mari de eșec și pentru cea din 2020-2024, cel puțin pentru riscurile din domeniul energetic.

Ca și concluzie generală, deși în toate strategiile de apărare sunt menționate riscurile emergente, generate de agresiunile hibride, faptul că mare parte dintre căile de acțiune menite să reducă aceste riscuri și amenințări au rămas la stadiul de deziderat, în timp ce aceste riscuri se materializează prin acțiuni subversive ale diverșilor actori ostili, cu efecte nocive asupra statului, care urmăresc alterarea actului administrativ și a deciziilor politice, nu face decât să confirme că suntem într-un plin război hibrid, pe care deși îl descriem, nu îl înțelegem pe deplin.

BIBLIOGRAFIE

- Administrația Prezidențială. 2015-2019. „Strategia Națională de Apărare a Țării.” *O Românie puternică în Europa și în lume*. https://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf.
- . 2020. „Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2020-2024.” https://www.presidency.ro/files/userfiles/Documente/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_2020_2024.pdf.

- Afas. 2006. „Strategia de Securitate Națională a României.” *România europeană, România Euro-Atlantică: pentru o viață mai bună, într-o țară mai sigură, democratică și prosperă.* <https://afas.ro/wp-content/uploads/2016/09/Strategia-de-securitate-nationala-a-Romaniei.pdf>.
- Buzan, Barry, Ole Wæver, Morten Kelstrup și Pierre Lemaitre. 1993. *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe.* London: Pinter.
- Buzan, Barry, Ole Wæver și Jaap de Wilde. 1998. *Security a new Framework for Analysis.* Londra: Lynne Rienner Publishers.
- Chirleşean, Georgeta. 2013. *Strategia de securitate națională a României: evoluții și tendințe între securitatea regională și cea euro-atlantică.* Sibiu: Editura Academiei Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”.
- Consiliul Suprem de Apărare a Țării. 2010. „Strategia Națională de Apărare.” *Pentru o Românie care garantează securitatea și prosperitatea generațiilor viitoare.* Accesat 2021. http://www.cdep.ro/caseta/2010/08/31/hp100622_CSAT.pdf.
- Consiliul Uniunii Europene. 2003. „Strategia Europeană de securitate – O Europă sigură într-o lume mai bună.” Bruxelles.
- . 2009. „Strategia Europeană de Securitate identifică cinci amenințări: terorismul, proliferarea armelor de distrugere în masă, conflictele regionale, statele ratate, crima organizată.” <https://www.consilium.europa.eu/media/30815/qc7809568roc.pdf>.
- Dima, Octavian Victor Mihail. 2019. „Securitatea societală în sistemul actual.” *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”* 6 (3): 30-34.
- Guvernul României. 2016. „Hotărârea nr.708/2016 pentru aprobarea Strategiei militare a României.” <http://lege5.ro/Gratuit/geztanjsgezq/hotararea-nr-708-2016-pentru-aprobarea-strategiei-militare-a-romaniei>.
- Institutul „Ovidiu Șincai”. 2006. „Analiza Strategiei de Securitate Națională a României.” Raport de analiză politică.
- Ministerul Apărării Naționale. 2017. „Carta Albă a Apărării.” https://www.cybercommand.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/legislatie/carta_alba.pdf.
- . 2021. „Strategia militară a României – Capacitate defensivă credibilă, pentru o Românie sigură, într-o lume marcată de noi provocări.”
- . 2016. „Strategia militară a României – Forțe armate moderne, pentru o Românie puternică în Europa și în lume.”
- Parlamentul României. 2003. *Constituția României.* <https://www.presidency.ro/ro/presedinte/constitutia-romaniei>.
- Serviciul Român de Informații. fără an. „Viziunea strategică a SRI 2007-2010.” Accesat 08 august 2022. <https://www.sri.ro/upload/viziunea.pdf>.
- Vasilescu, Căpitan-Comandor Alfred. 2012. *Emergența agresiunilor nonconvenționale și influența lor asupra politicilor de securitate.* teză de doctorat, București: Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, Ministerul Apărării Naționale.